

Tematická okénka k souboru
CIVILIZACE MORAVSKÉHO PALEOLITU A MEZOLITU

(Martin Oliva 2005)

ZDROJE KAMENNÝCH SUROVIN

Materiály, ze kterých pravěcí lidé vyráběli své nástroje – tzv. štípanou industrii – můžeme rozdělit na silicity, minerály SiO_2 , klastické křemičité horniny, přírodní skla a jiné horniny a minerály. Pro všechny takto používané kamenné suroviny můžeme (jako naši němečtí kolegové) navrhnout termín silex, protože tento pojem, původně francouzský název pro pazourky a jim podobné horniny, postrádá mineralogickou definici – a právě proto jej lze definovat archeologicky. Takové pojmy, vymezené nikoli přírodovědně, nýbrž z hlediska vztahu k člověku, jsou v archeologii zcela běžné – např. termín „lovná fauna“, který se taky vymyká zoologické definici.

Silicity jsou sedimentární křemičité horniny a představují základní surovinu k výrobě štípané industrie. Jejich geneze a tím i rozdělení je poměrně složité a poplatné různým tradičním názorům (přehledně o našich silexových zdrojích. Spokojme se proto zjednodušeným konstatováním, že pazourky vznikají v křídě zatímco rohovce a radiolarity ve vápenci. (v širším pojetí ovšem rohovce zahrnují i pazourky). Na vzniku limnosilicitů se podílí rozklad zbytků rostlin v termálních vodách. Na Moravě se vyskytují zejména rohovce, jež z technologického hlediska nevynikají právě nejlepší kvalitou. Nejmohutnější zdroj jurských rohovců leží v Krumlovském lese na jižní Moravě. Hrubší, ale homogennější šedavá varieta I i jemnější nahnědlá varieta II jsou obvykle potaženy černou kůrou, poměrně časté jsou však i kusy s tlustou žlutošedou krustou nebo zcela bez kůry. Vrchol jejich použití spadá do počátku mladého paleolitu a do neolitu, těžba však kulminuje ve starší době bronzové a ožívá ještě v době halštatské. Jiné jurské rohovce, zejména s typickou proužkovanou kresbou v silicitové mase, pocházejí ze Stránské skály. Ty jsou typické pro bohunicien a masově se zpracovávaly též v eneolitické kultuře s nálevkovitými poháry. Jako spongolity bývají nyní označovány křídové rohovce medové barvy z Boskovické brázdy a říčních teras Svitavy a Svratky. Jejich hojné využívání ve starší a střední době kamenné s příchodem neolitu náhle končí. Spíše lokální význam mají rohovce z okolí Olomučan (hojné právě v neolitu), Rudic a z plošiny nad jeskyní Býčí Skálou v Moravském krasu. Na východní Moravě se na Litenčické pahorkatině vyskytují rezivě hnědé rohovce typu Troubky-Zdislavice s rovnou drsnou kůrou, rozptýleně potom

mnoho typů jurských i křídových rohovců. Velmi kvalitní a atraktivní surovinou z moravsko-slovenského pomezí z Bílých Karpat je radiolarit, připomínající vzhledem čokoládu (nechybějí však ani načervenalé, zelenkavé a proužkované variety). Ve velmi proměnlivých podílech byl využíván od středního paleolitu, ale teprve od pozdního paleolitu začíná na některých stanicích převládat (výjimkou je gravettienská stanice u Milovic pod Pálavou). Většinu východomoravských radiolaritových industrií lze asi datovat do eneolitu. Limnosilicity pocházejí hlavně ze středního Slovenska a z Maďarska, kde souvisejí s tamními termálními prameny. Velmi kvalitní surovinu představují bílé patinující pazourky z glacifluviálních sedimentů ve Slezsku, které dominují v gravettieniu a ve většině souborů epiaurignacienu a magdalénienu. V týchž obdobích byl nejvíce využíván také podobný silicit z Krakovsko-čenstochovské jury, zatímco puntíkový silicit swięciechóvský a jemný silicit typu „čokoláda“ ze Svatokřížských hor ve středním Polsku měl použití velmi omezené a vesměs pozdní. Ostatní silicity jako menilitové a bašské rohovce a buližníky nehrály výraznější roli. Z minerálů SiO_2 (tj. odrůd křemene) se ve starém a středním paleolitu hojně využíval sám křemen a epizodicky od středního paleolitu též křišťál, původem z Českomoravské vrchoviny. Křemičité zvětraliný hadců z JV Moravy (se zelenou varietou zvanou plazma) se možná v mladším pravěku povrchově těžily, bezpečných důkazů ale zatím není. Jako kuriozity byly tu a tam od středního paleolitu využívány i opály a chalcedony. Drahanské křemence (ortokvarcity) čili sluňáky patří ke klastickým křemičitým horninám. Vyskytují se rovněž na východní Moravě v okolí Pavlovic u Přerova a Moštěnic. Používaly se jen místně, ale zato masově, např. v industrii z Ondratic. V Čechách se vyskytuje celá řada dalších, i dosti kvalitních křemenců, z nichž typ Bečov byl využíván po celý paleolit a později i v době bronzové. Tehdy se v okolí Krumlovského lesa těžily značnému zájmu pestré rohovcové brekcie, vzniklé stejně jako křemence při tropickém zvětrávání koncem křída a počátkem třetihor. Poslední skupinu, přírodní skla, zastupují vltavíny (v paleolitu zatím nedoložené) a obsidiány, známé v několika ukázkách ze všech mladopaleolitických kultur vyjma bohunicieniu a epiaurignacienu. Nahodile se ovšem mohly štípat i jiné kameny jako porcelanity (z JV Moravy nebo Kunětické Hory), jílovce, pískovce, vápence a prokřemenělá dřeva.

Bylo by chybou se domnívat, že kvalitní a esteticky působivé suroviny si lidé obstarávali kvůli jejich technologickým přednostem – ty byly zpravidla nevýrazné a rozhodně nevyvážily námahu spojenou s jejich získáváním. Najmě ve vyspělém mladém paleolitu se atraktivní materiály staly mediem společenských kontaktů a některé výrobky z nich i

prestižní záležitostí. Jen tak lze vysvětlit převahu vzdálených importů na většině velkých stanic té doby, a naopak opomíjení technicky vyhovujících surovin místního původu. Počínaje vyvinutým aurignaciem zpravidla platí, že čím větší inventář, tím více importovaných surovin a někdy i velmi vzdálených exotik. Je ovšem nesnadné rozpoznat, zda byly tyto importy pořizovány vlastními silami (třeba při loveckých výpravách), nebo je na sídliště přinášeli návštěvníci z jiných krajů. Mohlo taky jít o výsledek řetězovitého předávání mezi skupinami týchž nebo rozdílných kulturních tradic. Jako indikátor vzdálených kontaktů je však výskyt cizorodých surovin povýtce jednostranný: přednostně se totiž přinášely suroviny atraktivní, a to i z regionů, které nemusely patřit mezi ty nejnavštěvovanější. Naopak o často navštěvovaných (či nepřímo kontaktovaných) regionech chybí odpovídající svědectví, pokud se v nich nevyskytovaly preferované kamenné materiály.

Vlastní práce s těmito materiály byla často motivována spíš psychicky než ryze prakticky. Jestliže dle etnologických pozorování stráví lovci denně jen asi 3 hodiny obstaráváním potravy, musel vyvstávat problém náplně volného času – ten totiž nebylo možné marnit koukáním na televizi nebo brouzdáním po internetu jako dnes.

LEVALLOISKÁ TECHNIKA

vzniká někdy koncem starého paleolitu nezávisle na několika místech, typická je ale až pro střední paleolit. Někdy je nazývána taky levalloiskou metodou, konceptem nebo redukční strategií. Jejím přínosem je možnost předurčit tvar odštěpu (tj. úštěpu, hrotu nebo čepele) ještě před vlastním odbitím. Uvedené produkty se odrážejí z jádra, které má vždy zploštělý průřez, přičemž jedna plocha je jen preparační (kontrolní), a druhá těžní – to znamená, že jen z ní se získávají cílové odštěpy. Role obou ploch je vzájemně nezaměnitelná. Preparační plocha kontroluje obrys jádra a na jejím příčném tvaru příliš nezáleží. Zato těžní plocha se před odbitím každého cílového produktu musí upravit odštěpováním preparačních úštěpů (ty jsou v klasickém případě dostředné, ale někdy též sbíhavé či protilehlé). Výsledkem preparace je pravidelně vyklenutý tvar těžní plochy, podobný želvímu krunýři. Chceme-li oddělit čepel, bude plocha protáhlejší a uprostřed vyšší, pro trojúhelníkovitý hrot bude mít triangulární tvar nebo bude upravena protilehlými konvergentními odštěpy. Potom se na hraně jádra jemnou fazetází upraví úderová ploška, na níž je veden rozhodující úder – ten na plochu sejme vyklenutou těžní plochu, takže na úštěpu zůstanou distální části negativů preparačních úštěpů. Jádro se poté znovu upravuje a proces se může ještě jednou až třikrát opakovat. Pokud se jádro preparuje po odbití

každého cílového odštěpu, hovoříme (dle návrhu E. Boědy) o metodě lineární, s preferenčním odštěpem. Když se mezi fázemi preparace odbije odštěpů (zpravidla čepelí či hrotů) více, jde o metodu rekurentní. Ta může být unipolární (od jedné podstavy) či bipolární (od dvou protilehlých podstav), v ojedinělých případech i centripetální (ze dvou či více neprotilehlých míst na obvodu jádra). Úder se vede vždy tvrdým (tj. kamenným) otloukačem přímo na surovinu. Koncepce těžby i úprav je výhradně plošná, vedoucí k neustálému ztenčování jádra, nikoli objemová jako v případě diskovité a mladopaleolitické čepelové techniky. Bohunická technika z počátku mladého paleolitu je proto už hybridem mezi levalloiskou a čepelovou technikou prizmatických jader protože její koncepce je spíše prostorová. V našich zemích je pravá levalloiská technika vzácná (některé vrstvy v Bečově, spodní horizont ve Vedrovicích Ia, vrstva 14 v jeskyni Kůlně aj.).

MLADOPALEOLITICKÁ ČEPELOVÁ TECHNIKA

je základní a prakticky jedinou užívanou technikou získávání polotovarů od mladšího paleolitu (vyjma přechodných industrií z jeho počátků) až po střední eneolit. Spočívá v rovnoběžném odrazení protáhlých odštěpů (čepelí) z těžní plochy jádra. Ta je v typických případech v příčném průřezu vyklenutá, tj. hranolového (prizmatického) tvaru. V některých případech lze jádro těžít bez preparace, častěji je ale potřebná alespoň úprava hřebene vodící hrany. Poté se odražením vrchlíku vytvoří podstava (úderová plocha) a vodící hrana se v podélném směru oddělí (vznikne tak čepel z hrany jádra neboli vodící či hřebenová čepel). Někdy se preparačními úštěpy upravují i boky či zadní strana jádra, protože jejich pravidelný tvar ovlivňuje přímost hran čepelí. Je-li úderová plocha příliš otlučená nebo když už s těžní plochou nesvírá patřičně ostrý úhel, odrazí se z ní úštěp (tzv. tableta), čímž se ovšem jádro nechtěně zkrátí. Jiné opravy během těžby sledují odstranění schodovitého zalomení čepelového negativu na těžní ploše. Ten lze eliminovat buď odražením další čepel (nebo širokého a tlustého úštěpu) hlouběji od okraje úderové plochy (za cenu ztenčení průřezu jádra), nebo založením protilehlé úderové plochy. Střídavým odbíjením čepelí v protilehlém směru (tj. bipolárně) se oba směry těžby vzájemně kontrolují a ovlivňuje to i přímost produktů v bokorysu. Takové jádro se nazývá dvoupodstavové. Stávající těžní plochu lze ovšem zcela opustit a založit novou, a to buď od již existující nebo od nově vytvořené podstavy. Tímto způsobem vznikají jádra se změněnou orientací. Ta mohou svědčit o nedostatku surovin, který je nutno využít do malých zbytků, ale toto pravidlo nelze zobecňovat. V moravském gravettieniu jsou např.

jádra se změněnou orientací vždy početnější než jádra dvoupodstavová, ať je situace v zásobování surovinami jakákoliv. Pouze v některých magdalénských inventářích bývají dvoupodstavová (tj. bipolární) jádra četnější než jádra jednopodstavová (unipolární). Čepele lze z jader odrážet měkkým (kostěným, parohovým, dřevěným) či tvrdým (kamenným) otloukačem, a to buď přímým úderem do suroviny, nebo nepřímo přes pružný prostředník. Nejdelší známé čepele dosahují téměř půlmetrové délky.

PALEOLITICKÉ DÍLNY A DÍLENSKÉ STANICE

Za dílnu či „ateliér“ považují archeologové každé seskupení stop nějaké práce, ať už jednorázové nebo opakované. Početné polotovary listovitých hrotů v koncentracích jader a úštěpů na nově zkoumané stanici Moravský Krumlov IV vyvolaly úvahu, zda se nejedná o dílnu na výrobu listovitých hrotů. Zde je však třeba poznamenat, že *dílny na výrobu* určitého předmětu v paleolitu a ještě dlouho poté neexistovaly. Mohla existovat jen místa, kde se s převahou vyrábělo to či ono dle aktuální potřeby, možnosti a záliby (v případě relaxačního štípání). Dílny zakládáné a udržované *na* určitou výrobu vycházejí teprve z potřeby specifické výbavy, příp. též zvláštní polohy, a asi také z existence zvláštní klientely na odbyt produktů. Takové okolnosti nenastaly ještě ani mnohem později, např. v době bronzové, kdy neznáme dílny zaměřené např. jen na výrobu srpů, hrotů nebo nožů. V případě stanic ve vyšších partiích Krumlovského lesa máme zřejmě co činit se sídlišti, na nichž se vykonávaly všechny běžné funkce včetně lovu (výtečný rozhled po terénu právě ze stanice MK IV), vydělávání koží (jak svědčí pracovní stopy na škrabadlech z téže lokality), příprava potravy atd. Protože se nacházíme v oblasti zdrojů rohovce (ale nikoli přímo na výchozech), nemuseli se místní obyvatelé ve štípání omezovat a mohli odhazovat libovolné množství nezdařených polotovarů. „Díleenské“ stanice s velmi malým podílem retušovaných nástrojů známe i z nejnižších poloh u Krumlovského lesa (Vedrovice IV a VI pro szeletien, I-III pro aurignacien).

VZNIK ANATOMICKY MODERNÍCH LIDÍ

Abychom mohli docenit evoluční význam mladečských nálezů, musíme si nastínit problematiku původu anatomicky moderního člověka. Ten vznikl bezesporu v Africe, k níž se svým přírodním prostředím po většinu čtvrtohor přimykala i oblast Blízkého východu. Pomineme-li jižní Afriku, převzala ve vývoji anatomicky současných lidí primát severovýchodní Afrika. Z oblasti Omo v Etiopii jsou již dlouho známy 2 lebky, z nichž ta moderněji stavěná (Omo I) může být stará 100 – 130 tisíc let. Senzací z poslední doby je

však nález z Herto v údolí řeky Avaš v Etiopii, starý kolem 160 tisíc let. Jde o 2 lebky dospělých, 1 lebku dětskou a úlomky kostí dalších 7 dospělých jedinců. Na rozdíl od dnešních lidí mají výrazné nadočnicové oblouky, vydutý tvar týlní kosti a jsou taky poněkud širší a delší. Stopy řezů a postranní obroušení dětské lebky jsou možná důsledkem nějakých zvláštních rituálů s lidskými hlavami. V Izraeli se podařilo prozkoumat 2 pohřebiště těchto nejstarších sapientů, a to v jeskyních Mugaret es Schul na hoře Karmel a v Džebel Kafzeh. Stáří více než 30 jedinců z těchto lokalit je nejmodernějšími datovacími metodami stanoveno na 100 – 115 tisíc let. Vedle nich tu ještě nejméně po 60 tisíc let žili klasičtí neandertálci. S překvapivě vysokým stářím zmíněných nálezů nemohou mladečské pozůstatky pochopitelně soutěžit. Musíme si však uvědomit, že v době, kdy v Africe a na Blízkém východě vznikaly populace moderních lidí, žili v Evropě ještě neandertálci. Anatomicky moderní člověk se v Evropě objevuje až s nástupem mladého paleolitu. O tom, že jej jistotou můžeme spojovat s aurignacienem, svědčí nyní vlastně jen nálezy z Mladče. Podle nového datování jsou antropologické nálezy z jiných aurignackých lokalit mladší intruzí. Pohřby celých těl z převisu Cro-Magnon v Dordogni, který dal nejstarším evropským příslušníkům druhu Homo sapiens název kromaňonci, pocházejí dle nového data (26 tis. let nazad) z gravettienů a dvě lebky z jeskyně Vogelherd dokonce z eneolitu. Dosud nejstarší pozůstatky moderního sapienta z našeho subkontinentu pocházejí z přemístěných poloh v jeskyni Cui oasi („S kostmi“) v rumunských Karpatech. Jde o několik lebečních zlomků, z nichž byla získána data mezi 34 a 36 tisíci lety před dneškem, avšak nevíme, s jakou kulturou je spojovat. Nepochybná příslušnost k jedné z prvních mladopaleolitických kultur a jejich starobylá morfologie činí z mladečských nálezů prvořadý dokument pro studium podílu neandertálců na formování moderního člověka. Podle dnes převládající monofyletické teorie, které se říká též teorie „africké Evy“, mělo veškeré současné lidstvo ještě před 150 000 – 200 000 tisíci lety společného předka v Africe. Odtud se pak anatomicky moderní lidé šířili do dalších světadílů, aniž by se jakkoli mísili s lokálními populacemi. Tím společným předkem byla právě ona pověstná mitochondriální Eva, pramatka všech dnešních lidí na zeměkouli (protože potomci ostatních žen časem vyhynuli). Tak alespoň praví výsledky studia mitochondriální DNA, která se dědí jen v ženské linii. Genetické analýzy kostí tří neandertálců z různých koutů Evropy (Neanderthal v SRN, Vindija v Chorvatsku a Mezmajskaja na Kavkaze) naznačily naprostou odlišnost jejich mtDNA od moderních sapientů. Rozbory provedené v poslední době u raného zástupce paleolitického sapienta z Lake Mungo v Austrálii však ukázaly, že se liší jak od neandertálců (kteří jsou z tohoto hlediska velmi homogenní), tak od všech

současných lidí. Navíc se objevují pochyby, zda nále z jeskyně Mezmajskaja představuje neandertálce a ne moderního člověka, jak by nasvědčovalo jeho datování na 29 tisíc let. Jak tvrdí americký paleoantropolog M. Wolpoff, anatomicky moderní lidé ze všech končin starého světa si udržují určité znaky ze starších místních populací. Věc je tedy značně složitější a odlišnost genofondu moderních lidí a neandertálců (kvůli níž se jim dnes upírá přízvisko „*sapiens*“) nemusí mít rozhodující význam. To zase nahrává zastáncům multiregionální teorie, podle které se sice moderní člověk také vyvinul v Africe, ale při dalším šíření (ať už samotných lidí nebo genů) se mísil se staršími místními populacemi. K posouzení podílu neandertálců na utváření moderního člověka tedy ve střední Evropě zbývají vlastně jen lebky z Mladečských jeskyň. Jejich nové zpracování teď připravuje mezinárodní tým, vedený vídeňskou antropoložkou M. Teschler-Nicolou.

O HROBECH A PALEOLITICKÉM POHŘBÍVÁNÍ

Na úvod si musíme ujasnit, že pohřbem je jakýkoli obřad, který má nebožtíka převést ze „světa živých“ do „světa mrtvých“. Při některých symbolických pohřbech nemusí být vlastní tělesná schránka ani přítomna. Velmi časté jsou takové pohřební obřady, kdy se tělo vydává přirozenému rozkladu na povrchu či nad zemí, v korunách stromů, skalních dutinách apod. Někdy, např. v lamaismu, je žádoucí, aby záměrně rozčleněné tělo roznesla zvěř a draví ptáci. Extrémním případem je konzumace mrtvého těla lidmi, čímž se člověk jaksi sám stává živoucím hrobem. Překonávání přirozeného odporu k tak hrůznému skutku bylo jisté usnadňováno nadějí v nějakou zvláštní blahodárnou účinnost pozředených ostatků. Určité naděje pro život vezdejší se nepochybně spojovaly s jakýmikoli pohřebními rituály, a dokládá je druhotné vstupování do světa mrtvých. Z povrchově uložených či rozvlečených zbytků se pak některé mohly vybrat k uložení pod zem. Rovněž hroby těl uložených do země (inhumace) se později otevíraly, určité části se odnášely a pietně ukládaly jinam. V obou posledně zmíněných případech jde o tzv. druhotný (sekundární) pohřeb. Mezi ty vlastně patří i zahloubené žárové hroby, protože spálené kosti zesnulého se po obřadu zpopelnění (tzv. kremaci čili incineraci) nacházely na povrchu, odkud se poté mohly – ale nemusely – přemístit ještě pod zem. Se všemi vyjmenovanými možnostmi musíme počítat i v pravěku, i když ne všechny se mohly v archeologických pramenech dochovat. A právě to je zdrojem nedorozumění – archeologové zpravidla považují za pohřeb jen pietní uložení celého těla nebo jeho zpopelněných zbytků do země. A o „rituálním“ pohřbu se hovoří jen tehdy, když úprava hrobu odpovídá dobově převládajícímu ritu. To se však týká hlavně mladších pravěkých období, protože nevíme,

jaký ritus převládal v paleolitu. Zde se často výjimečné (hroby zapuštěné v zemi) vydává za typické, až tak, že ojedinělé lidské kosti se vysvětlují jako zbytky rozrušených pohřbů (samozřejmě podzemních). Z pohřbů, byť pozemních či nadzemních, ve skutečnosti pochází téměř *všechen* antropologický materiál z paleolitických kulturních vrstev.

Zkreslení nestejným dochováním stop různého typu chování se v tradičním chápání paleolitických pohřbů náhodou setkalo s vlivem naší vlastní, tj. původem křesťanské kultury, která připouští právě jen inhumaci a v posledním století kremaci. Pokud staří badatelé chtěli veřejnosti představit paleolitického člověka v přijatelném světle, museli ukázat, že také pietně (nejlépe jako my) pohřbíval své zesnulé – a v tom jim zkreslení archeologickou perspektivou vyšlo vítaným způsobem vstříc.

Ze zcela opačných pohnutek se v europocentrické perspektivě připomínal jev kanibalizmu. Hojně zmínky o pojídání lidských těl měly přírodního (a příležitostně i pravěkého) člověka označit nálepkou divoštví a legitimizovat naše „civilizační“ snahy. Antropofagie z čistě potravních důvodů je u přírodních národů patrně stejnou výjimkou jako v naší společnosti - docházelo k ní asi jen při ohrožení života vyhladověním. Rituální antropofagie tam ovšem byla zcela běžnou. I když se patrně nevyskytovala všude, některé etnické skupiny jí byly přímo proslulé. Archeologickými nálezy lze kanibalismus doložit jen obtížně, protože pouhé řezy na kostech mohou vzniknout i jinak – např. při čištění kostí za účelem jejich pietního uložení nebo naopak po vyjmutí z hrobu. Nelze pominout ani pořezání kostí při neopatrném výzkumu a čištění nálezů ostrým nožem – to je případ femuru z hrobu jedince 27, odkrytého r. 1928 v Předmostí, který byl K. Absolonem vydáván za doklad paleolitické antropofagie. Nejvýmluvnějším důkazem je doklad stejného řeznického (příp. i tepelného) zpracování lidských a zvířecích kostí. Shodný vzorec jejich odhazování už není tak důležitý, protože pozůstatky ritualizovaných kanibalských hodů se mohly ukládat nějakým ritualizovaným způsobem. Nejpersvědčivější doklady paleolitického lidojedství však žádný rozdílný postoj ke zvířecím a lidským pozůstatkům nevykazují („*Homo antecessor*“ v Atapuerca - Gran Dolina, neandertálci v Krapině a Vindiji v Chorvatsku a v jeskyni Moula-Guercy v JV Francii, magdalénští obyvatelé jeskyně Maszycka u Krakova). Z našeho paleolitu a mezolitu doklady kanibalizmu zatím chybí.

MONUMENTÁLNÍ JESKYNNÍ UMĚNÍ A MAGDALÉNSKÉ RITUÁLY

Nejstarší sídliště magdalénienu ve střední Evropě se nacházelo v jeskyni Maszycka u Krakova. Její obyvatelé se před 15 tis. lety stali patrně obětí rituálního kanibalismu, neboť

se tu našly pořezané a opálené kosti 8 dospělých a 8 dětí. V inventáři, který se tak dochoval v úplném stavu, se objevila i celá zdobená kopí s mezičlánky. Skrovná štípaná industrie je vyrobena ze surovin, pocházejících i ze značných vzdáleností, a to ze západu (odkud zdejší lidé přišli) i z východu. V zadní části jeskyně zůstala zásoba dosud nepoužitých nástrojů.

Hroby s celými těly magdalenců se dochovaly jen v západní Evropě. Zesnulí leží nataženi na zádech i skrčeni na boku. Nad skrčenými koleny ženy v Saint-Germain-La-Rivière stál miniaturní dolmen v podobě 2 svislých kamenů, překrytých vodorovnou deskou, a celý pohřeb pokrývala propálená hlína. Skalní výklenek obří tunelovité jeskyně Mas d'Azil v Pyrenejích ukrýval lebku se zdobenými kotoučky v očních důlcích.

Ve Španělsku a ve Francii v této době vrcholí velkolepé jeskynní obrazárny. Paleolitická umělecká tvorba byla nepochybně motivována nábožensky a zřejmě souvisela šamanistickou technikou komunikace s duchy. O této zasvěcenské („esoterické“) podstatě nástěnného umění svědčí skrytost jeskynních obrazů a mnohdy nesnadný přístup k malovaným sálům. Určitě tedy nešlo o pouhou výzdobu prostor, určených ke každodennímu životu. Jakmile však člověk začal malovat, zmocnila se ho nepochybně radost z tvoření a ta původní náboženské důvody převrstvila. Výklad duchovního pozadí těchto obrazů je ovšem velmi nesnadný a nejednoznačný. Co by si asi jednoho dne archeologové pomyslili o ideové podstatě křesťanství, kdyby se je snažili uhodnout z obrazu člověka, přibitého na kříž?

Šamani zastávali v archaických společnostech roli prostředníků mezi naším světem a světem duchů, za nimiž ve svých extatických představách putovali ve stavu rozložení a odhmotnění vlastního těla. Existenci šamanismu naznačují výjevy z jeskynních maleb (např. scéna z tzv. studny v Lascaux) i některé hroby. Jeho součástí mohla být i lovecká magie. Podle dnes převládajících názorů mohla jeskyně představovat plodné lůno (dělohu) a obrazy na jejích stěnách měly napomáhat rozmnožení zvěře. Otisky rukou na stěnách měly za úkol vyvolat duchy, sídlící ve skále, v „lůně země“. Proto se v jeskynních malbách a plastikách objevují symboly pohlaví a plodnosti (např. hliněné sousoší zubřího býka, krávy a telete v Tuc d'Audoubert). Rytiny na vápencových destičkách z francouzské jeskyně La Marche zpodobňují pohlavní akt i jeho výsledek – těhotenství a porod a souvisejí tentokrát s plodností lidí. Některé paleolitické kresby (např. „kouzelníci“ z Trois Frères a z Gabillou) představují lidská těla se zvířecími hlavami, což může být zobrazením pána zvěře, ale také totemického předka rodu nebo přestrojeného šamana.

DOBRODINÍ A ÚSKALÍ ETNOLOGICKÝCH ANALOGIÍ

Zachování jednotlivých skupin pravěkých artefaktů a ekofaktů je velmi rozdílné a vždy jen zlomkovité. Obraz pravěku, zprostředkovaný pouze archeologickými prameny, je proto vždy velmi neúplný a zkreslený. Zejména paleolitické bádání potom často podléhá představě, jakoby se život v paleolitu řídil jen ekologickými podmínkami a ekonomickými hledisky. Aby byl náš obraz pravěku blíže skutečnosti, je nutno chybějící jevy a hlavně jejich souvislosti nějakým způsobem rekonstruovat.

Nepopíratelnou předností živých pozorování způsobu života zanikajících přírodních etnik i jeho přežitků v pozdějších dobách je to, že jde o jevy či pracovní postupy nejen možné (jak dokládají mj. experimenty), ale i skutečně existující a někde již využívané. Otázkou ovšem je, zda etnolog své pozorování dobře pochopil a zda nebyl mylně informován. Jisté záležitosti (hlavně spirituálního charakteru) se totiž skrývají nejen před všetečnými Evropany, ale i před vlastními ženami a dětmi, resp. před všemi nezasvěcenými příslušníky vlastní komunity. Rovněž mnohá vyprávění cestovatelů bývají přibarvena kvůli zvýšení čtivosti a prodejnosti cestopisů. Je taky nezbytné zvažovat, zda to které etnologické pozorování provázely okolnosti srovnatelné s možnou situací v pravěku, příp. které okolnosti jsou pro přenášení analogií důležité a které podružné. Zmíněným otázkám bylo věnováno mnoho inspirativních článků a rozsáhlých sborníků, aniž by se dospělo k jednoznačným závěrům. Obecně lze říci, že hůře se využívají pozorování ze situací, k nimž dochází jen ojediněle, a lépe poznatky z běžných činností. Ty lze s úspěchem využít pro rekonstrukci nějakého pracovního postupu nebo praktické stránky živobytí v určitých přírodních podmínkách. Vzájemně podobat se však mohou i *psychologicky podmíněné reakce* na specifické, leč zcela běžné podněty, jako je např. narození, přechod do dospělosti (náročné a bolestivé iniciace), smrt (obecný zvyk rituálního převádění „na onen svět“), společenský styk (všudypřítomná funkce daru) nebo třeba lov (neekonomická dimenze vztahu k zvěři a úlovku). I když jsou tyto reakce známy nejen z celosvětových etnologických analogií, ale často i z našeho života, jako explanační modely jsou přijímány se značnými rozpaky. Důvody bývají různé – časová vzdálenost mezi srovnávanými jevy (hlavně v případě paleolitu), příslušnost autora k vlivnému vědeckému klanu, který takové interpretace pokládá za přírodovědně nedoložitelné a tudíž „nevědecké“ (mnoho věhlasných paleolitiků se rekrutovalo z přírodních věd), obava ze zesměšnění při obhajobách a na konferencích apod. To je aktuální zejména v poslední době, kdy spíše než věcné argumenty přicházejí ke slovu pozice a konexe diskutujících. Jakékoli, byť i velmi násilné funkcionalistické (nebo alespoň tradiční) vysvětlení je proto v současné

paleolitické archeologii pokládáno za bezpečnější než využití mnohokrát doložené etnologické analogie (srov. diskusi o významu akumulací lidských a velkých zvířecích kostí, *Archeologické rozhledy* 2001, č. 1, 4 a 2003 č. 2). Značnou roli při zamlčování etnologických paralel hrají důvody povýtce účelové – pokud např. archeozoologové připustí, že část nahromadění velkých kostí a parohů vznikla záměrným shromažďováním pozůstatků zvěře, prováděné analýzy ekonomie lovu a spotřeby se budou pohybovat na tenkém ledě. Proto se akumulace mamutích kostí vysvětlují přirozeným úhynem zvířat na místě, např. skupinovým umíráním mamutů na návrších nebo padáním do obřích trhlin při jarním tání – něco takového ovšem poznatky o zvířecí etologii a stratigrafii paleolitických sídlišť vylučují. Odmítáním ověřených analogií z prostředí lovců-sběračů badatelé chtě nechtě přijímají interpretační modely, odvozené z naší průmyslově-spotřební civilizace. Přitom zřejmě platí, že nemá-li nějaký jev obdobu v autentickém životě přírodních lidí, není pravděpodobný ani v pravěku.